

SUMMARY

O. Barninets. Retrospective games as means of forming pupils' subject competences at history lessons.

The article defines the conditions of organizing and realization retrospective games at history lessons, gives the algorithm of their applying on the basis of increasing the difficulty and the potential possibilities of retrospective games in forming historical competences.

Key words: retrospective games, historical competences, cognitive tasks, logical and problematic tasks, theatre play, dramatized game, task-debate game.

УДК 37.01.37.048.4:37.011

Т. О. Близнюк

Прикарпатський національний університет
імені Василя Стефаника

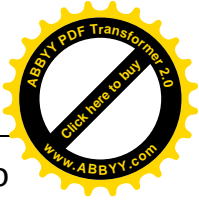
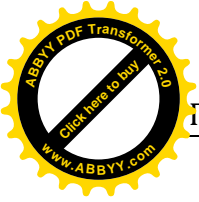
ВИХОВАННЯ ГОТОВНОСТІ СТАРШОКЛАСНИКІВ ДО ВИБОРУ ПЕДАГОГІЧНОЇ ПРОФЕСІЇ: РЕЗУЛЬТАТИ ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

У статті подано результати вивчення ціннісних орієнтацій сучасних старшокласників та рівень їх готовності до вибору професії вчителя на етапі допрофільного навчання. Виокремлено причини зниження професійної цінності фаху вчителя в освіті й самого вчительства у суспільстві у цілому та в орієнтирах учнів зокрема.

Ключові слова: професійна орієнтація, педагогічна професія, професійне самовизначення, старшокласники, допрофільна освіта, загальноосвітня школа, профільне навчання.

Постановка проблеми. В умовах жорстко конкурентного національного ринку праці, що інтенсивно інтегрується в загальносвітовий, актуальною є проблема оволодіння молодого людиною професією, яка б мала попит на ринку праці і водночас відповідала її пізнавальним інтересам і здібностям.

За даними регіональних органів праці, які склали приблизний список дефіцитних спеціальностей, першу десятку посідають в основному робітничі спеціальності та професії сфери послуг. Однак випускники шкіл уже кілька років підряд наполегливо на перше місце ставлять професії юриста, економіста, менеджера. Більшість старшокласників не мають чіткої життєвої перспективи, більш ніж 30% перебувають у стані стресу, невизначеності, одна з причин цього – почуття соціальної незахищеності. Значна частина випускників вищих і середніх спеціальних навчальних закладів останніми роками стають спеціалістами професій, на які немає попиту на підприємствах та в організаціях, тому вони змушені працювати не за фахом [3].

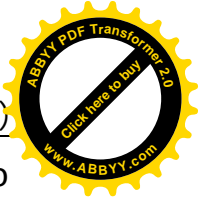
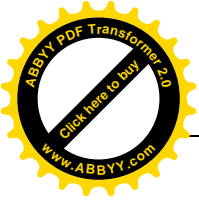
Незважаючи на перенасичення ринку праці педагогами, нині гостро постає питання відбору на ці спеціальності талановитої креативної молоді, яка дійсно обрала вчительський фах за покликанням. Адже вчителів з високим рівнем готовності до виконання професійних обов'язків в українській освіті не так вже багато ще й з огляду на непрестижність професії в суспільстві. За таких умов проблема виховання готовності учнів старших класів до професійно-педагогічного самовизначення стає особливо актуальною.

Аналіз актуальних досліджень. Дослідження проблеми профорієнтації учнівської молоді активізувалися у другій половині ХХ століття (С. Архангельський, А. Благонадьожина, Н. Лукин та ін.), зокрема професійні здібності й можливості їх розвитку вивчають В. Кириєнко, А. Степанов, Б. Теплов. У цей час формується напрям, пов'язаний з психологією професійної орієнтації й професійною консультацією [2, 206–208]. Педагогічним аспектам формування готовності учнів до вибору майбутньої професії присвячені наукові праці О. Губенка, В. Дорохіної, Є. Клімова, Л. Кондрашової, В. Мадзігона, Є. Павлютенкова, Н. Побірченко, В. Рибалки, Р. Скульського, П. Шавіра та ін. У них готовність як науково-педагогічна категорія розглядалася здебільшого у процесуальному аспекті.

У сучасній науці актуальними вважаємо ідеї організації системи профорієнтації та виховання конкурентоспроможної на ринку праці особистості, що переконливо обґрунтовано у працях зарубіжних учених (В. Адамс, С. Векслер, М. Вудкок, Н. Гісберс, К. Годжерс, А. Маслоу, М. Сакуяма, Д. Сьюпер, Е. Фромм, С. Фукуяма, Л. Якокка).

Мета статті – на підставі результатів експериментального дослідження виявити ціннісні орієнтації старшокласників щодо вибору професії на етапі допрофільної освіти в загальноосвітній школі.

Виклад основного матеріалу. Зміст, форми й методи профорієнтаційної роботи у школі на сьогодні не забезпечують досягнення основної мети професійної орієнтації – формування у старшокласників готовності до професійного самовизначення. Перешкодою для успішного розвитку профорієнтації є те, що вона, як правило, розрахована на деякого середнього учня; відсутній індивідуальний, диференційований підхід до особистості школяра; профорієнтаційна робота має переважно декларативний характер, не надаючи можливості кожному спробувати себе в різних видах практичної діяльності тощо [4, 4].

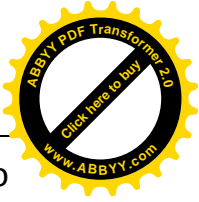
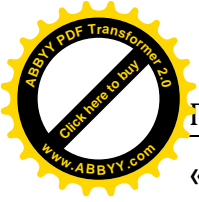
Прийняття Концепції профільного навчання у старшій школі стало поворотним моментом у профорієнтації школярів, оскільки йшлося про те, що навчально-виховний процес загальноосвітньої школи повинен скеровувати на подальше професійне навчання у ВНЗ. На тлі зазначених пріоритетів освітньої політики України гостро постало питання про взаємодію та інтеграцію загальноосвітніх предметів з предметами профільного характеру, які необхідно адаптувати та скоригувати до профілю навчання.

Виходячи з того, що важливими завданнями профільного навчання у старшій школі є створення умов для розвитку навчально-пізнавальних і професійних інтересів, здібностей і потреб учнів, забезпечення належних умов для їх життєвого і професійного самовизначення тощо, завданням нашого дослідження було вивчити готовність старшокласників до вибору професії вчителя.

Задля вивчення професійних орієнтацій учнівської молоді протягом 2008–2009 рр. для участі в експерименті обрано учнів 10-х класів, оскільки на початку 11-го класу (2009 р.) старшокласники вже визначилися з предметами зовнішнього незалежного оцінювання, тобто з фахом подальшої професійної підготовки. Отже, проаналізувавши результати дослідження на матеріалі двох груп: старшокласників міських шкіл та старшокласників сільських шкіл представників різних регіонів України дійшли висновку про характеристику всієї сукупності старшокласників.

До виявлення професійних уподобань старшокласників на етапі допрофільної освіти залучалися психологи зазначених загальноосвітніх навчальних закладів, які проводили тестування за диференційно-діагностичним опитувальником (ДДО) Є. Клімова – методикою, що призначена для виявлення належності до певного типу професій [1]. Після опрацювання даних тестування нами було встановлено, до якого з п'яти типів професій мали здібності наші респонденти: «людина–природа» – усі професії, які пов'язані з рослинництвом, тваринництвом та лісовим господарством; «людина–техніка» – усі технічні професії; «людина–людина» – усі професії, які пов'язані з обслуговуванням людини; «людина–образ» – усі творчі спеціальності; «людина-знак» – усі професії, що пов'язані з рахуванням цифр та літерними знаками, зокрема музичні спеціальності.

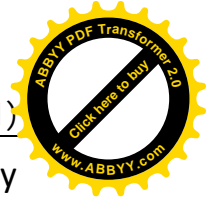
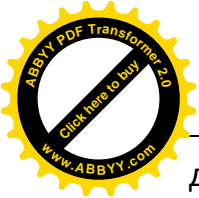
Як засвідчують результати аналізу, з однієї тисячі дев'яносто двох десятикласників, які брали участь в опитуванні, 295 належали до типу

«людина-людина» (27%), 251 – до типу «людина-техніка» (23%), 251 – до типу «людина-образ» (23%), 197 – до типу «людина-знак» (18%), 98 – до типу «людина-природа» (9%). На підставі підсумків тестування за ДДО для експерименту було відібрано старшокласників, які належали до типу «людина-людина» (295 старшокласників: 187 осіб – учні міських шкіл і 108 осіб – учні сільських шкіл), тобто із задатками до педагогічної діяльності. Остаточний вибір професії відбувався у 11-му класі.

На початку формувального експерименту (вересень 2009 року) з учнями 10-х класів проведено пошуковий зріз, мета якого – визначити, які чинники впливають на вибір професії та професії вчителя зокрема. Для цього було проведено анкетування та контент-аналіз; для уточнення окремих відповідей використано інтерв'ювання й бесіду. Складаючи анкету, застосовано здебільшого прями закриті запитання, відповіді на які краще піддавалися статистичній обробці. Комплекс запитань формувався так, щоб можна було визначити особливості чинників впливу на вибір професії, що функціонують у середовищі молоді. За такого підходу ми розглядали як зовнішні (потреби регіону, держави; рівень розвитку педагогічної науки, що ставить вимоги до педагогів; матеріальні можливості; суспільний статус; більше альтернатив для вибору творчої професії в галузі «людина-людина», так і внутрішні (самооцінка рівнів розвитку комунікативності, творчості, організованості, пізнавальних інтересів) чинники впливу.

Метою першого запитання анкети було з'ясувати, наскільки старшокласники визначилися з вибором професії. Відповіді засвідчили невизначеність професійного вибору: з 295 осіб 58 старшокласників (19,7%) не знали, яку професію обрати; 93 (31,5%) обирали дві або кілька можливих професій; 45 учнів (15,3%) орієнтувалися не на професію, а на галузь діяльності: «щось пов'язане з торгівлею, туризмом, рекламою, підприємництвом тощо»; 99 учнів (33,6%) назвали конкретну професію. У своєму виборі старшокласники орієнтувалися на професії менеджера, юриста, туристичного агента, лікаря, журналіста, дизайнера, бібліотекаря й ін. Педагогічну професію мали намір обрати 27 старшокласників. Отже, можемо констатувати, що відсоток учнів, які віддали перевагу професії вчителя, серед тих, хто визначився з професією, становить 27,3%, хоча відповідно до загальної кількості респондентів це лише 9,2%. Зважаючи на те, що збільшення кількості дітей шкільного віку очікується через 3–4 роки,

держава потребуватиме фахівців різних педагогічних професій, а, з огляду на якість освітніх послуг, таких фахівців повинно бути хоча б удвічі більше за необхідну кількість для створення здорової конкуренції на ринку праці.

Наступний напрям дослідження передбачав визначення серед опитуваних найбільш популярних навчальних предметів. З'ясували, що учні, які не визначилися з професією, перевагу віддавали не стільки самій навчальній дисципліні, скільки особистості вчителя. Це підтверджують такі відповіді: «тому, що цікаво», «дізнаюся багато нового для себе», «уроки проходять нестандартно» тощо. З-поміж старшокласників (99 осіб), які визначилися з професією, профілюючі предмети були названі серед улюблених, що свідчить про зв'язок їх навчальних інтересів з подальшим вибором професії (рис. 1).

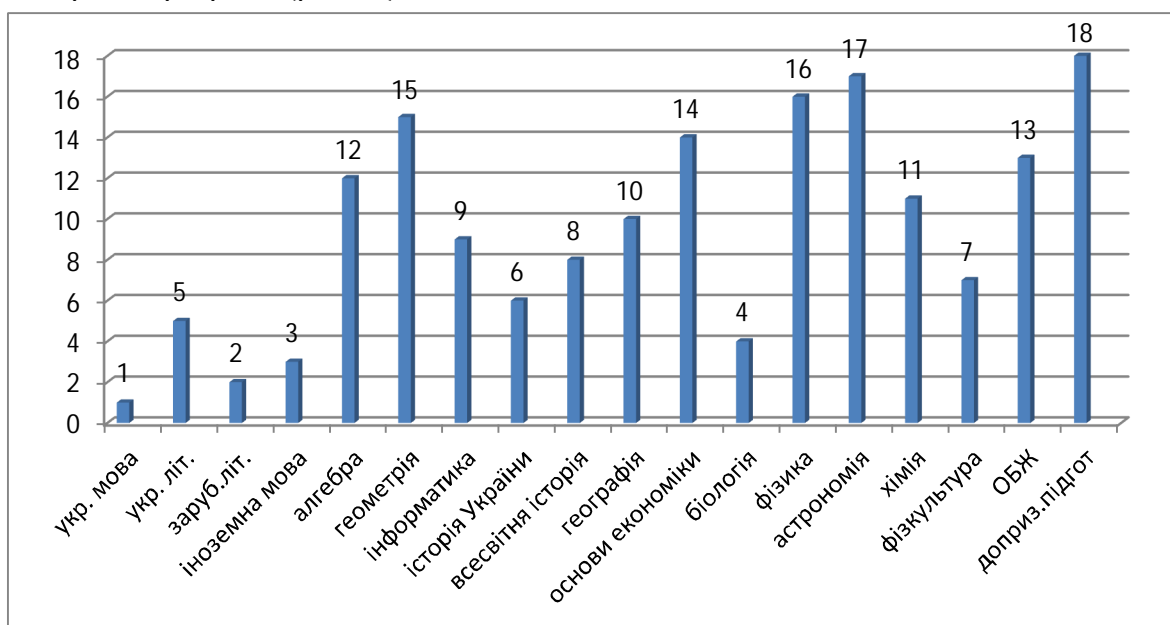
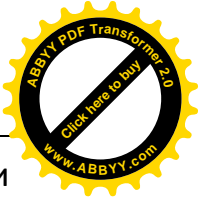
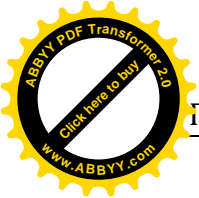

Рис. 1. Рейтинг улюблених навчальних предметів старшокласників

Як видно з рис. 1, серед улюблених навчальних предметів старшокласники назвали українську мову (57,3%), зарубіжну літературу (44,4%), іноземну мову (41,0%), біологію (38,0%), українську літературу (32,2%), історію України (28,8%), фізичне виховання (26,1%), всесвітню історію (23,4%) й інформатику (21,7%). З-поміж тих предметів, які викликали незначний інтерес у школярів, були допризовна підготовка (1,4%), фізика та астрономія (2,4%), геометрія (3,7%) й основи економіки (10,4%). Отже, встановлено, що формування пізнавального інтересу до певної галузі знання під час шкільного навчання відіграє важливу роль у професійному визначенні особистості старшокласника.

Відповідь на наступне запитання мала з'ясувати напрями пізнавального інтересу старшокласників. Серед запропонованих напрямів були: міжнародні проблеми, нові винаходи, досягнення в медицині, взаємостосунки між людьми, мистецтво, проблеми освіти, спортивні досягнення, економічні проблеми, молодіжний рух і літературні об'єднання (рис. 2).

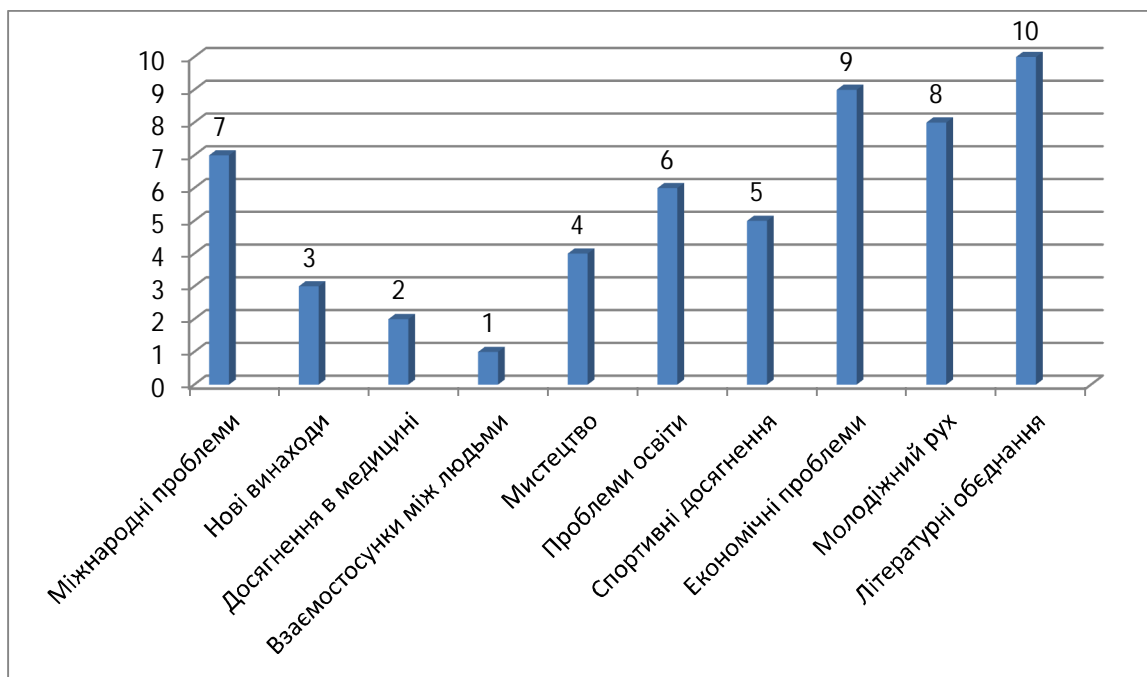
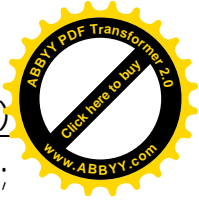
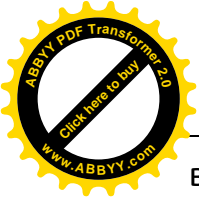

Рис. 2. Рейтинг напрямів пізнавального інтересу старшокласників

Аналіз результатів рис. 2 засвідчив той факт, що найбільший інтерес у десятикласників викликали взаємостосунки між людьми – перше місце у рейтингу, досягнення в медицині – друге місце, нові винаходи – третє місце, далі – мистецтво, спортивні досягнення, проблеми освіти, міжнародні проблеми. Отож учні старших класів недостатньо цікавляться проблемами освіти – шосте місце в рейтингу напрямів пізнавального інтересу. На останніх сходинках опинилися молодіжний рух, економічні проблеми та літературні об'єднання. Відтак до актуальної сфери інтересів старшокласників увійшли ті проблеми, що безпосередньо щоденно дотичні до їх життєдіяльності, те, що їм допомагає соціалізуватися і посідати належне місце серед однолітків.

Для виявлення безпосереднього ставлення старшокласників до професії вчителя було запропоновано оцінити такі твердження: 1) учитель допомагає зробити наше життя цілеспрямованим, знайти гідне місце в суспільстві; 2) людина може виховати себе сама, для цього непотрібні

вчителі; 3) найкраща нагорода за педагогічну працю – це любов дітей; 4) слово – найважливіший педагогічний інструмент; 5) широка ерудиція і культурний світогляд учителеві-предметнику не обов'язкові, потрібно добре розумітися на конкретній науковій дисципліні; 6) учителеві важливо не допустити виникнення конфліктів; розв'язувати конфлікти повинен досвідчений психолог; 7) у країні створено всі умови для здобуття освіти й подальшої самоосвіти вчителя.

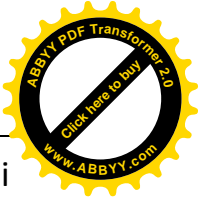
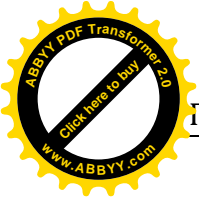
Результати опитування засвідчили, що більшість учнів нашої вибірки (55,6%) уважали, що вчителі сприяють досягненню успіху в житті, але лише за умови гуманного ставлення до учнів, широти власних інтересів. Тобто старшокласники розглядали особу вчителя як важливий чинник їх особистісного розвитку.

У розгляді другого твердження старшокласники, які стверджували, що людина може виховати себе сама (56,1%), все-таки вважали, що вчитель відіграє провідну роль у вихованні дітей саме молодшого й середнього шкільного віку, а в старшому віці учні повинні керувати своїми вчинками самі і відповідати за них. Відтак значна кількість старшокласників (43,9%) доводили, що якась частина світогляду особистості все-таки формується під впливом учителів, що свідчить про їх вагомую роль у становленні суспільних відносин.

З третім твердженням більшість учнів (67,4%) погодилася, уважаючи, що любов дітей і є найкраща нагорода вчителю за його педагогічну працю.

Розглядаючи наступне твердження, старшокласники (57,8%) констатували, що вміння грамотно висловлюватися, володіти стратегією мовленнєвого впливу є важливими педагогічними здібностями. Незначна частина десятикласників (42,2%) відзначила інше: слово вчителя іноді «вбиває». За такого підходу дійшли висновку про те, що відсутність педагогічного такту в учителів учні вважають чи не основною негативною рисою професії вчителя.

Щодо п'ятого твердження зазначимо: більшість старшокласників (57,8%) наголошують на тому, що широка ерудиція, володіння високою культурою поведінки і досконале знання свого основного предмета є невід'ємними компонентами професіограми сучасного педагога. Отже, до вчительського фаху учні старших класів ставили високі вимоги, які відображають вимоги суспільства загалом.

Думки респондентів у висловлюваннях щодо твердження «Учителеві важливо не допустити виникнення конфліктів; розв'язувати конфлікти повинен досвідчений психолог» не були одностайними. Більшість старшокласників (61,0%) акцентували на тому, що конфлікти між учнями має допомагати подолати саме вчитель, оскільки він краще знає своїх учнів, ніж шкільний психолог. Утім певна частина учнів (39,0%) стверджувала, що у скрутних ситуаціях вони майже не звертаються до вчителів за підтримкою, а покладаються на власні здібності у розв'язанні конфліктів.

Оцінювання учнями твердження «У країні створено всі умови для здобуття освіти й подальшої самоосвіти вчителя» засвідчило чітке розмежування їх думок. Менше половини старшокласників (31,0%) стверджували, що сьогодні держава створює всі умови для освіти й самовдосконалення вчителя. Водночас учні (69,0%) переконані, що вчитель сьогодні не має належних умов для освіти й самореалізації: не має достатньо можливостей використовувати сучасні інформаційні технології, не може дати відповіді на всі запитання учнів через брак джерел такої інформації. Тобто респонденти розуміють становище сучасного вчителя, звикли до нього і вважають це нормальним станом.

Нашим завданням було з'ясувати найвагомші мотиви вибору професії. Тут думки старшокласників сільських і міських шкіл несуттєво розділилися. Серед найбільш вагомих мотивів учні старших класів сільських шкіл назвали такі, як цікава робота (54,6%), заробітна плата (50,9%) (рис. 3).

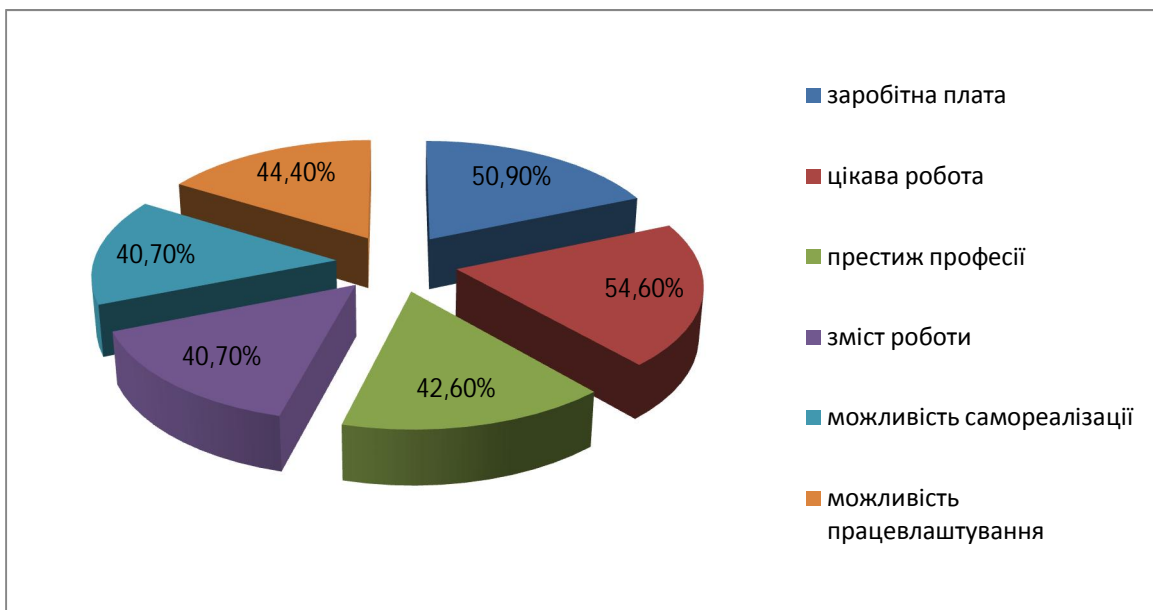

Рис. 3. Оцінка старшокласниками сільських шкіл мотивів вибору професії вчителя

Такі мотиви вибору професії, як можливості працевлаштування й престиж професії, були менш важливими для учнів – 44,4% та 42,6% відповідно, а можливості самореалізації та зміст самої роботи старшокласники сільських шкіл вважали ще менш важливими мотивами її вибору – по 40,7%.

Мотиви вибору професії старшокласниками міських шкіл мало відрізнялися від їх сільських однолітків (рис. 4).

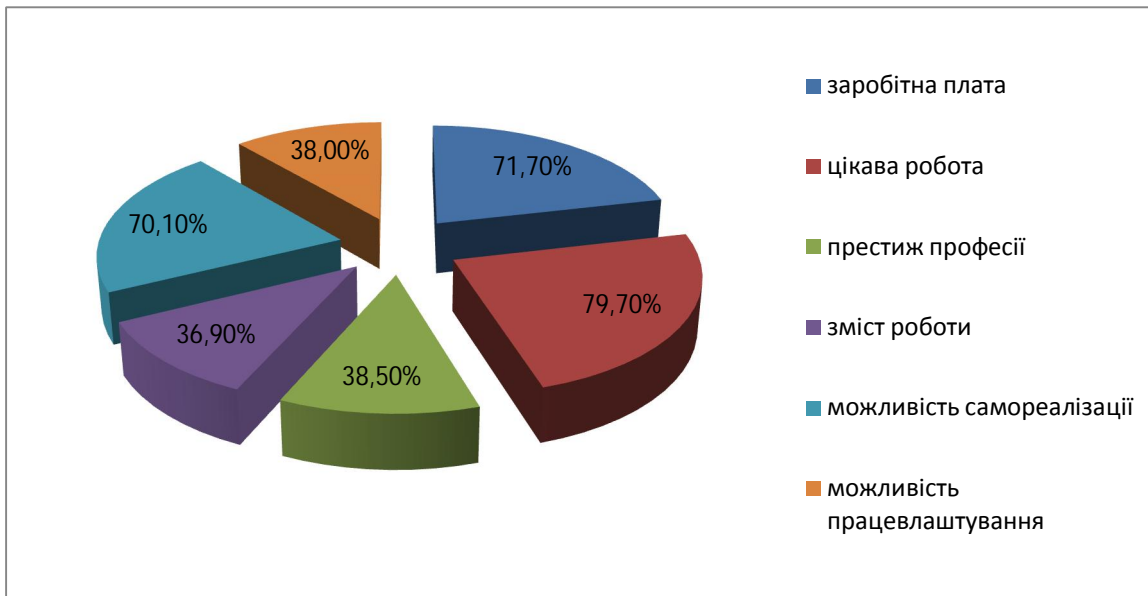
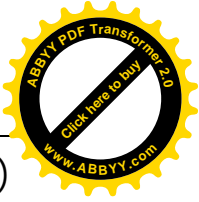
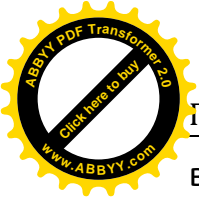

Рис. 4. Оцінка старшокласниками міських шкіл мотивів вибору професії вчителя

Як видно з рис. 4, учні старших класів міських шкіл вагомими мотивами вибору професії також називали цікаву роботу (79,7%), заробітну плату (71,7%) та можливості самореалізації (70,1%). А престиж професії, можливості працевлаштування та зміст самої професії є менш важливими чинниками й для учнів міських шкіл. Отже, згідно з нашим висновком, зарплата як мотив обрання професії більш важлива для десятикласників, ніж її престиж і можливість досягти успіху.

Відтак прагнули з'ясувати у респондентів, хто сьогодні впливає на вибір ними професії, й запропонували їм оцінити такі чинники, як вплив батьків, друзів, засобів масової інформації, авторитет учителя, особисті переконання старшокласника та потреби держави. У контексті вивчення чинників впливу на вибір професії з'ясовано, що більшість респондентів орієнтувалися або на думку родини (58,6%), або на власну думку (53,9%). Вплив засобів масової інформації виявився більш істотним (31,2%), ніж потреби держави (27,5%). Можемо зробити висновок про те, що такі чинники, як вплив друзів (19,7%) й авторитет учителя (14,9%) мало

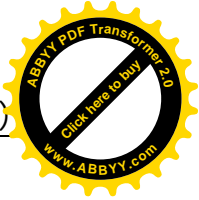
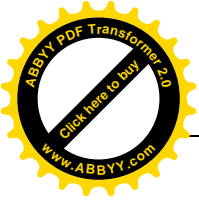

впливають на вибір професії старшокласниками. Вагомий відсоток (53,9%) тих респондентів, які орієнтуються насамперед на власну думку, засвідчує особистісну зрілість десятикласників цієї вибірки.

Отже, найбільш потужними чинниками впливу на професійний вибір сучасної молоді на етапі первинного професійного вибору є особистісний та соціально-економічний. Розуміючи, що у 10-му класі ще досить яскраво виявляється потяг учнів вийти з-під контролю й опіки дорослих, а також те, що у цьому віці відбувається боротьба за самостійність й самоствердження їх як особистостей, а вплив родини на десятикласників не такий слабкий, як вони думають, ми з'ясували в батьків, чи хочуть вони, щоб їх дитина стала вчителем і чому. Із 40 батьків, опитаних нами, половина (50%) відповіла позитивно, в іншій половині відповідей переважало негативне ставлення (10 – негативна відповідь (25%), 10 – утруднювалися з відповіддю (25%)), що засвідчило не лише позитивне сприйняття середнім поколінням цієї професії як творчої – «цікаво працювати з дітьми», «інтелігентної», «неважкої», а й негативне ставлення до неї в аспекті засобу забезпечення матеріальних благ.

Висновки. Проблема виховання готовності учнівської молоді до вибору професії вчителя в умовах школи – багаторівнева й складна. Результати експерименту дали змогу виявити рівень готовності учнів до вибору педагогічної професії. Серед 295 десятикласників, які брали участь в експерименті, готовими до вибору професії вчителя виявилися 224 особи (75,9%). З них високий рівень готовності мав 3,7% (6 учнів сільських і 5 – міських шкіл), середній – 72,2% (64 учнів сільських і 149 – міських шкіл). Уважаємо, що причини зниження професійної цінності фаху вчителя містяться не стільки у зміні світоглядних орієнтирів суспільства (і учні, й дорослі визнають педагогічну професію цікавою й суспільно важливою), скільки в скрутному становищі сучасної освіти й самого вчительства, зокрема у сільській місцевості.

У контексті виховання в учнівської молоді готовності до вибору професії вчителя важливими завданнями вважаємо: розвиток у них інтересу до особливостей професійної діяльності вчителя у процесі викладання навчальних дисциплін; сприйняття ціннісних орієнтирів професії педагога; поглиблення і засвоєння змісту освіти професійно зорієнтованим матеріалом, наприклад, через факультативи, спецкурси; формування корекційно-оцінної активності школярів шляхом їх залучення до активної педагогічної комунікативної діяльності.

ЛІТЕРАТУРА

1. Дифференциально-диагностический опросник (ДДО) / Е. А. Климов // Овчарова Р. В. Справочная книга школьного психолога / Р. В. Овчарова. – М. : Просвещение, 1996.
2. Лукашевич М. П. Психология труда : учеб. пособие / Н. П. Лукашевич Н. П., Сингаевская И. В., Бондарчук Е. И. – 2-е изд., доп. и перераб. – К. : МАУП, 2004. – 112 с.
3. Отрощенко Н. Л. Профориєнтація учнів загальноосвітньої школи як соціально-педагогічна проблема / Н. Л. Отрощенко. – [Електронний ресурс] – Режим доступу : http://alma-mater.lnpu.edu.ua/elect_v/N1/r2/07onlysp.pdf
4. Професійне самовизначення старшокласників : метод. посіб. / [упоряд. Л. Шелестова]. – К. : Шкільний світ; Вид. Л. Галіцина, 2006. – 128 с.

РЕЗЮМЕ

Т. А. Близнюк. Воспитание готовности старшекласников к выбору педагогической профессии: результаты экспериментального исследования.

В статье представлены результаты изучения ценностных ориентаций современных старшекласников и уровень их готовности к выбору профессии учителя на этапе допрофильного обучения. Выделены причины снижения профессиональной ценности профессии учителя в образовании и самого учительства в обществе в целом и в ориентирах учащихся в частности.

Ключевые слова: профессиональная ориентация, педагогическая профессия, профессиональное самоопределение, старшекласники, допрофильное образование, школа, профильное обучение.

SUMMARY

T. Blyznyuk. Upbringing of senior school-children's readiness for choosing pedagogical profession: results of experimental investigation.

The article shows the results of study of valuable orientations of contemporary school children and the level of their readiness for choosing teacher's profession on the stage of pre profile education. The author throws the light upon the reasons for decrease of professional value of the profession of a teacher in the educational environment, teachers themselves in the society on the whole, and in pupils' orientations in particular.

Key words: professional orientation, pedagogical profession, professional self-determination, senior school-children, pre profile training, comprehensive school, profile education.

УДК 316.454.52:377

О. М. Коберник, С. А. Котловий

Уманський державний педагогічний
університет імені Павла Тичини

СОЦІАЛЬНІ ПРИЧИНИ ВИНИКНЕННЯ КОНФЛІКТІВ В УЧНІВ ПРОФЕСІЙНИХ ЛІЦЕЇВ

У статті здійснено аналіз соціальних причин виникнення конфліктів в учнів професійних ліцеїв. Дослідження, присвячені поведінці в ранній юності, показали, що виділення конкретних причин виникнення конфліктів між самими вихованцями, а також між ними і дорослими є неможливим, оскільки вони обумовлюються низкою факторів, кожен з яких може бути визначальним.

Ключові слова: важкі учні, конфлікт, конфліктна поведінка, макро- і мікрофактори, об'єктивні причини, психоактивні речовини, суб'єктивні причини.